

ШЫН

№ 71
(17872)

2010 чылдың
июнь 17,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нийтиел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru

Чазак Даргазының ажыл-албаны

КЫЗЫЛДА ТУДУГЛАР. ШАПТАРААЗЫННАР ХӨЙ

Эрткен неделяда Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол, Кызыл хоорайның мэри Владислав Ховалыг Кызыл хоорайның Бай-Хаак-кая кудумчузунга уруглар садының туруп болгусу черин көрүп четкениниң дугайында номчукчуларга дыңнаткан бис. Ол хуннун чидиг айтырыг-арынга дараазында тудуг объектилери кирген.

Уруглар садының тудуу

Уруглар поликлиниказының ээзи-биле алырга, Бай-Хаак-кудумчузунда 387, Ангарский варда 744 уруглар чурттап-тур. А уругларның хөй кезинде назы четпээн уруглар албан-еринде хаара туттунмаан. Аба-ууш тускай телевилел кылыр «проект» деп чериниң тендерге ойнап алган 280 олут-уруглар садының телевилел-инженер харылзааларының четкилери көрдүнгөн, 1,9 га эжелээр, ийи каабт, витраж-таш шил крышалыг чечек-чир черлери арбын болгаш-ак каас-коя телевилел чорду. Бир дугаарында ол монолитен-дыгана турар ужурлуг дээни-ин тудуг сайыды А.Г.Гришеле-уун сеткилинге таарзынмаан. Олит — кудуп тургаш кылыр-ин тудуг материалы. Ону рес-тикаже кири сөөртүр болза, үненин өртээ аар болур, ма-бүдүрүр дээрге, 25 градустан-лай бээр-ле, ол кургавас, ас. Ынчап кээр-ге узун хуусаа-тудуг болу бээр-и магатчок. Шолбан Валерьевич балкон-ириг кеззэн айтып, бо кезек-чылдың чүгө үш хире ай дур-нда ажыглаттынар, ол үеде-глаттынып-даа тургаш, уруг-ның айыыл чок чоруунга база-ышлас-тыр, оон орнун өскер-

тип болур бе дээрзин айтырган. Даштыкы хевириниң чаражы-биле аңаа чыгып келген журналистер-ниң сонургалын чаалап алкан тур-ган телевилелди хүлээп албас хире-алаарга, уруглар сады кандыг бол-лур ужурлугу, ону канчаар көрүп-турар силер деп айтырыг чайгаар-тургустуна берген:

— Бир-ле дугаарында, эпиг-болгаш уругларның сайзырал өзе-ринге таарымчалыг болур ужурлуг. Чараш болуру база албан, ол дээр-ге бистиң уругларының тур-рар чери болган соонда, уруглар-бээр тыртылып турар онза, чараш-болуру маргылдаа чок — деп, Шолбан Валерьевич чугаалады.

«Бо уруглар садын туттуруп-даа алгаш, уругларның шуптузунга-олутту магадылап шыдавас болгай-бис. Ынчангаш ам ажылдап турар-уруглар садтарынга үш дугаар-кааттары немей кылырын өөренип-көрзе кандыгыл?» — деп, айтыры-гы Шолбан Валерьевич көдүрдү.

Бо көргөнивис уруглар сады-ның телевилелиниң айы-биле оон-тудуунун өртээ 100 млн. рубль. Ол-280 уругну хаара тудар. Хоорай-иштинде автобустарда «Обещали—выполнили» деп каан лозунгар-ны номчаан боор силер. Референ-дум мурнунда Тыва Республиканың-Улуг Хуралының депутаттары-ның санын кызыргаш, кызырган-ның түңнелинде тыттып келген акша-хөреңгилерни уруглар садтарының-тудуунче чүгө чарып болбазыл деп

чугаалап турган болгай. Ам бо-микрорайонга база удавас уруг-лар сады туруптар.

Хөгжүм-шии театры

Бо-ла уруглар садының тудуу-нун турар черинге турган журна-листер болгаш даргалар Бай-Хаак-ская кудумчузундан Тываның хөг-жүм-шии театрынга четкеш, ында-эде дерилге, септелге ажылдарын-көрүп четкен. Театрыныс кайы хире-улуг ийик, ында чүгө 55 киж-и ажылдап турары элдептиг. Шол-бан Валерьевич ай бурунгаар кан-дыг ажыл кылдыгана турганын, ам-бо кээр-ге, кайы ажыл шимчей бер-генин көргөш, хамык ужур эвээш-кижи мында ажылдап турарында-деп чүвени тодараткан.

— Тудугжулар театрың кы-рында ажылдап турар, ында ажыл-дарны дооскаш, иштики ажылдар-же кирер бис — деп, тудуг масте-ри чугаалаарга:

— Силер июль 1-де септелге-ажылдарын доозар бис дээш тен-дерни ойнап алган болгай силер. Ол хуусаада дужаап шыдавас-тыр-силер. Ам сентябрь бирге чедир-дужааган турар ужурлуг силер — деп, Шолбан Валерьевич чугаа-лаарга:

— Аашкынып тур бис, октябрь-бирде, шынап-ла, дужаар бис — дидилер.

Бо тудуг объектизиниң ажылы-ның шуудавайн турары — ажыл-чыннарның эвээжинде болгаш тө-левилел биле театрың эзлериниң-күзелинде чөрүлдээр бар болуп-турарында. Телевилелде сценаның-шалазын дыткан кылыр дээн, а-Начын Кара-оолович шала чымчак-материалдан кылдыгана турар-ужурлуг, чүгө дээр-ге шииңиң каас-талгазы солчуп турар, сценаның-шалазынга доктаамал кадаг ка-даар, а кадыг материалга кадаг ка-

даттынмас болур дээрзин тайыл-бырлап, боттарының шынныын ба-дыткаарын кызытты. Ону каш чыл-болгаш солуур ужурга таваржыр-чүве болза, мындыг аар өртектиг-септелгениң херээ чүү деп бодалга-чайгаар келбес аргажок.

Театрның мурнунда шөл

Мында база чаа телевилел езу-гаар плиткаларның өңүн ногаан-кылдыр солуур деп турар. Чаа-ла-кылган плитканы солуур, артык-акша октаар өске аргаларын өөре-нип көргөн бе дээрзин Шолбан-Валерьевич салды.

— Маңаа шупту чаңгыс аай плит-калар турар, а ногаан өң-биле кыл-ган телевилел чагыкчыларга таа-рышкан.

Мында база кезек чүүлдер иле-реп келди. Бир талада, ногаан бу-дук дораан онуучал болгаш ону-чаа хевээр артып каар кылдыр сол-уур будуктар чок болуп турар, ынчангаш бо телевилелди эдип-болур арга бар. Кызыл өңүн арт-тыргаш, телевилелдин өртөөн чии-гедип болур. Ийи талада, бо сал-дыгана плитканы эмин эрттир-тайгыр болуп турар, ынчангаш ону-солуур дээн барымдаа бар. Ол-база шын. Кыжын ол тавартыр кы-лаштаар киж-и коньки кедип алыр-болза, ажырбас. Бистиң хоорайда-ийи дугаар чуңгулаар чер ол.

Арткан тудуг объектилери

Кызыл хоорайның чөөн тала-зында 55 квартиралыг чуртталга-бажыңы. Оон телевилелинге эдил-гелерни дооскан, немелде 49 ажыг-миллион рубль херек, 139 кварти-ралыг бажыңның 2 дугаар подъез-дизиниң ажылының өртээ 57 млн. болза, оон 21,445 млн. рубль ак-

Телеграмма

Хүндүлүг Шолбан
Валерьевич!

Россия хүнү-биле Силерге-байыр чедирдим база чаа-чаа-чедиишкinnerни күзедим.

Бо байырлал бистиң чону-вустун демократтыг шилилгези-биле болгаш хоойлунун дээди-болур чоруунга, кижиниң эрге-лерин болгаш хосталгаларын-хүндүлээринге, чурттуң хөй чүс-чылдарда төөгүзүңге болгаш-культуразыңга үндезилеттинген-чаа россияжи күрүнени тургу-зары-биле сырый холбашкан.

Төрөөн чурттуң салым-хуузу-дээш төөгүлүг харысалганы-медереп билер чорук, ону чаа-үениң болгаш чечектелишкinner-ниг кылдыр тургузар чүткүл-бисти бөгүн каттыштырып-турар.

Силерге болгаш Силерниң-чоок кижилеринерге чедииш-кinnerни болгаш чаагай чүүл-дерни күзедим.

РФ-тиң Президентизи
Д.МЕДВЕДЕВ.

шаландырган. Бо чылын ажыг-лал-га кириер дээш кызыдып турар-база бир тудуг объектизи перина-талдыг төптүн бир болгаш ийи ду-гаар блоктары белең, үш дугаар-блокка немей 41 млн. рубль херек.

Национал музейге стелларий-тудуунун телевилелиниң талазы-биле ажылдар дооступ турар, үш-аңгы хевирни конкурс комиссия-зынга көргүзери-биле белеткеп-турар. Ол телевилелдин тудуунун-өртээ 220 млн. рубль.

Кондитер фабриказының, Кы-зыл хоорайның чөөн талазының-чаагайжыдылганының болгаш ин-женер четкилериниң, Каа-Хем-кудумчузунда коллектор дээн-ышкыш объектилерниң дугайында-чугааны база чоруткан.

Айлаң ДАРЖАА.

Эрткен дыштаныр хүн-нерде, июнь 12-13-те, Кы-зылда «Сүбедей» спорт-комплекстин массалыг-спортчу оюннар залында-сурагылгы тыва мөгө бол-гаш хостуг хүрешке Рос-сияның алдарлыг тренери-Чадамба Шогжал-Дор-жуевич Ооржактың чы-рык адынга тураскааткан-«Азия төвүнүн» шаңна-лы дээш хостуг хүрешке-чаңчыл болган Бүгү-Россия чергелиг маргыл-даа болуп эрткен. Аңаа-Красноярск крайдан, Кемерово, Новосибирск-областардан, Тыва, Хакас-болгаш Бурят Республи-калардан командалар-киришкен.

(ланчызы 2-ги арында).

Спорт Спорт Спорт «АЗИЯ ТӨВҮ» — АЗИЯНЫҢ ТӨВҮНДЕ

ҮҮЛЕ-ЧАҢЧЫЛДЫ САГЫП...

• Бай-Тайганың Оваазын дагып, езулалдарны кылган •

Июнь 11-де Бай-Тайга кожуунун Кызыл-Даг сумуунун девискээринде Тейлерге Ыдыктыг Бай-Тайгада Оваа дагылгасын тураскааткан байырлал болуп эрткен.

Эртенгинин 5 шакта-ла Кызыл-Даг суурдан Бай-Тайга кожуун чагыргазының даргазы М.С.Монгуш байырлалга кирип келген Чазак аппаратының кежигүннери-биле кады овааже үнүпкенер. Дагылганы езулап эрттирер Көп-Сөөк хүрээнин башкызы Көгел Мижитеевич Саая баштаан лама-башкылар июнь 10-да оваада чеде берген, ында хонган дээрзин кожуун чагыргазының даргазы чу-гаалады.

Чаңчыл езугаар тайга кырынче, оваа дагылгасынче, херээжен улус барбас болгаш Тейлерге артып калды. Ында келген аалчылар хүлээп алыры-биле кожуун чагыргазының үш өөн тиккен, Тейлер аразында дески черде стадион кылдырган болду. Тейлерниң адаанда шаанда улуг хүрээ турган черде мани хүртү база бар. Ону 2009 чылда оваа дагылгасының үзүнде ажыткан. А хүрээниң бодунун турган черин долгандыр кажалал каан. Ол девискээр чүдүлгө-сүзүктүг улустун база бир баар ыдыктыг чери апарган. Дүшкө чедир оваа дагылга езулалы болуп эрткен. Аңаа Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол кээп киришкен. Ол дагылга соонда стадионга кээп, чыылган чонга байыр чедирип:

— Эргим хүндүлүг Бай-Тайга кожуунун чону база Тываның бүгү булуңнарындан келген аалчылар, бо кожууну ээлеп чурттап чоруур үндөзүн чурттакчылар — эрес-шудургу малчыннар база аныак-өскөнниң төлээлери!

Ам чаа каш-ла шак бурунгаар бистер шуптувус ачы-буянныг үүле-чаңчылды сагып эрттирдивис. Ыдыктыг байырлал-биле бүгүдөгү экини, сагыш-сеткилер өөрүшкү-маңнайлыг болурун сеткилимниң ханызындан күзеп, улуг байырымны силерге чедирип тур мен!

Өндүр өгбелеривистиң арттырып кааны ханы уткалыг чаңчылдарыны утуп болбас ужурулгус. Бедик сайзыралдыг ниитиледе амыдырал чоруур бис деп эмин эрттир хоорайзырай бергеш, чер-чуртувусту ыдыктаар, оларга чалбарып чаңчылдарыныс кагбас ужурулгус. Бистиң соовустан келир аныак салгалдарны өгбелеринин ужу-чаңчылдарын үнелеп, сагып, ооң кол утказын сайгарып билер кылдыр кижизидери—бо хүнде чазак-чагырганың болгаш кижиги бүрүзүнүн херээ деп санаар мен. Ынчангаш бо хүн бедиктерниң бединче үнүп, овааның улуунга мөгөйп чорааныныс дээр-ле, эрткен төгүвүстү үнелеп, келир уеде салгалдарга чоннун чоон оруун изеп турарыныс ол-дур.

Боттарыныстың төгүвүске хамаарышкан чүүлдерни хөйү-биле шуугаарының орнунга, херек кырында ажил-херектеривис-биле бадыткаар ужурулгус бис. Бо хүн дөрт дугаар чыл улай, үзүткел чок Бай-Тайганың оваазын дагып турарыныс бо. Баштайгы езулалды сески Богда Кегээн Башкы боду арамайлап эрттиргеш, бо чаагай чаңчылды чылдың-на сагып чорурун тыва чонга чагаан болгай. Ону сагып чоруурувус дээр-ле өгбелеривистиң мурнунга мөгөйивис-тир.

Ынчангаш бо хүн мында ада-өгбелеривистиң чаагай чаңчылын сагып келген ара-албаты чонумга аас-кежикти, ажил-херээ бүдүнгүр, аарыг-аржык чок, менди-чаагай болурун, а спортчу маргылдааларның киржикчилеринге чүгүл тирилгени болгаш чедишкенин күзедим!.. —деп чугаалаан.

Байырлалдың программасында ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол Көп-Сөөктүн Адыр-Кара-Сугда кыштагда хөй уруг-дарыгы малчын Ким-оол Салчакович Адыг-оолдун аалынга база баар кылдыр планнаттыган. Ынчалза-даа ол бодунун дарый ажил-

талантылыг, шудургу ажил-ишчи, хүндүлээчел, биче сеткилдиг бажы бедик Бай-ла-Тайганың чону ол чокка кайын байырлаар.

Тыва хүрешке 51 мөгө хүрешкен. Аңаа мөгелер чурту ак-көк Сүт-Хөлдүн оолдары Эрес Кара-Сал шүүлген, Андрей Хертек үжүрлөшкен. Үшкү, дөрткү черлерни Артыш Күжүгет (Бай-Тайга), Сылдыс Монгуш (Кызыл) үлөшкен. Бешки, алдыгы черлерни Буян Сүктөр (Тес-Хем), Артыш Шырап (Бай-Тайга) олар алганнар. Шүүлген мөгени ТР-ниң Төлээлекчилер палатасының Бай-Тайга кожуундан депутаты Маргарита Чүлдүмүн өгбүлөзи музыкалыг төп-биле шаңнап деткичилээн.

Ча адар маргылдаага эр улустан бирги черни Буян Хертек (Бай-Тайга), ийгизин Кандан Мылдык

Малчын К.С.Адыг-оолдун хөй санныг найыралдыг өг-бүлөзи.

херээниң аайы-биле аалга барып шыдавайн барган. ТР-ниң Чазааның чер болгаш өңчү-хөреңги хамаарылгаларының сайыды О.В.Дугар-Сюрюн, Чазак Даргазының чөвүлекчизи О.Д.Дамба-Хуурак болгаш өске-даа Чазак аппаратының харысалгалыг ажилдакчылары малчын К.С. Адыг-оолдун аалынга барып, Чазак Даргазының чорутканы белээ — хүн батареаы-биле ажилдаар шимчедикчини база ак кадакта «ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оолдан» деп бижикиг мөңгүн аякты бергеннер. Чоокта чаа кады чурттаанындан бээр 50 чыл болган оюн, алдын кудазын эрттирген, кайызы-даа 70-70 харлыг Ким-оол Салчакович биле Өшкү-Саар Люндуповна Адыг-оолдарның өг-бүлөзи Чазак Даргазының белээн улуг өөрүшкү-биле хүлээп алганнар. Оларның ажы-төлү аал сынмас, азыраан малы кодан сынмас дизе, частырыг болбас боор. Садиктен школа чедир назылыг уруг-дарыг, күдээлери, кенээтери дээш, кымнарны чок дээр. Олар шупту кырган ада-иезинге дузалажып, ыяш-дажын чарган-хирээлээн, аал коданының боксүрээзин аштап-арыгалаан, хой кыргырлары хой кырган, кадарчылаан, саанчылаан, а чамдыктары янзы-бүрү аыш-чегин кылган, тустус ажилдарда хаара туттунган, чай чок чоруп турар болду. Алызындан кежээ, ажил-ишчи улустун уруг-дарыы оларны дезеп алганы илден.

Кандыг-даа байырлалдың эң-не солун кезээ—спортчу маргылдаалар, ылаңгыя аът чарыжы, мөгө хүрежи болуп болгай. Ховар уран

(Тээли), үшкүзүн Маны Кызыл (Сүт-Хөл) алганнар. Херээжен улустан бирги черни Елена Чимит (Бай-Тайга), ийгизин Азиана Мылдык (Бай-Тайга), үшкү черни Чочагай Биче-оол (Бай-Тайга) чаалап ал, тус-тузунда акша шаңналдарына төлөптиг болганнар.

Аът чарыжына улуг аъттардан бирги черде Андрей Содунамын (Аксы-Барлык), ийгизинде Айдын Түлүштүн (Сүт-Хөл), үшкүзүнде Март-оол Монгуштун (Аксы-Барлык), дөрткү черде Григорий Күжүгеттин (Аксы-Барлык) аъттары келген.

Аныак аъттардан бирги черни Айдын Эрегенин (Бай-Тал), ийгизин Чечен Ооржактын (Аксы-Барлык), үшкүзүн Аганак Аранчалдын аъттары алган. Челер аъттар чарыжына бирги черни Алик Иргиттин (Бай-Тайга), ийгизин Артыш Күжүгеттин (Бай-Тайга), үшкүзүн Сарыг-оол Монгуштун (Сүт-Хөл), дөрткүзүн Начын Саттын (Кызыл-Даг) аъттары алгаш, тус-тус акша шаңналдары, медальдар болгаш кубоктар-биле шаңнаткан. Аът чарыжына бирги, ийги черлерни алган аъттарның мунукчуларын кожуунда Аът федерациязының даргазы Алик Иргит, оралакчызы Семен Хертек олар, а артканнарын кожуунун албан организацияларындан чыгынган акша-хөреңги-биле шаңнаан.

Ниитизи-биле ыдыктыг Бай-Тайганың оваа дагылгасын тураскааткан байырлал бедик деңгелге эрткен.

Светлана ООРЖАК.

В.ШАЙФУЛИННИҢ тырт-тырган чуруу.

«АЗИЯНЫҢ ТӨВҮ» — АЗИЯНЫҢ ТӨВҮНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Маргылдаага Моолдан бир спортчу, хостуг хүрешке спорт мастери Хүлтээ Монгаржап база киришкен. Ол бо маргылдаага тыва-орус спортчулар-биле багай эвес хүрешкеш, 66 килге үшкү черни ээлээн баш удур сагындырып каайн.

Ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн салыглар канчаар-даа аажок чидиг байдалга эрткен. Чүге дизе бо улуг маргылдааның чемпионнарына «Россияның спорт мастери» деп атты тыпсыр ужурулгус. Шыны-биле алыр болза, спортчулар аразында, ылаңгыя спорт мастеринге кандидаттар ортузунда, ыңдыг атты алыксавайн турар кижиги кайдал? Ынчангаш бо маргылдааның 120 хире киржикчилеринин аразында спорт мастеринге кандидаттарның саны мастерлерден хөй болуп турганының чылдагааны ол.

Маргылдаага бо чылын чүгүл эр спортчулар киришкен. 18 хардан өрү назылыг эр мөгелер ийи аңгы хевиске 50, 55, 60, 66, 74, 84, 96 болгаш 120 чедир деңзилерге хүрешкен. Маргылдааның киржикчи бүрүзү спортчу 1-ги разрядтан бедик көргүзүлгелериг.

Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилели бо чылгы маргылдааны бедик деңгелге эрттирер дээш улуг ажилды кылып чорутканы каракка көскү, хөйгө илден болган. Чижээлээрге, маргылдааның бирги хүнде эрткен ажыдышкынына Россия Федерациязының алдарлыг артисти Коңгар-оол Ондар (улустун ырак ырызы апарган «Хорум-Дагы» ырлаан), күрүнениң национал «Саян» ансамбли «Сүбедей» деп танцы-самныг чараш номерни, бичии кара-тэжилер көргүзүп оюнну дээш, өске-даа номерлерни көрүкчүлөргө болгаш аалчыларга бараалгаткан.

Байырлыг ажыдышкынына Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол база киришкен. Ол «Азия төвүнүн» киржикчилеринге, тренерлерге элчеглиг маргылдаа-биле байыр чедиргеш, чоокку чылдарда Кызыл хоорайга хостуг хүрешке Россияның чемпионнады эрттирер деп сорулга салдынганын дыңнаткан. Ол бо чылын республиканың хостуг хүрешке шыырак спортчулары Лориса Ооржак биле Опан Сат Европа диптиң чемпионнары болганын, сөөлгү чылдарда республиканың чамдык хоорай, суурларына спортчу чаа объектилерни ажылгалга киригенин улуг сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Маргылдааны чаңчыл езугаар Россияның алдарлыг тренери Чадамба Шогжал-Доржуевич Ооржактын чырык адынга тураскаадып эрттирер турарын, а ол бодунун ажилдап чораан чылдарында хөй-хөй салым-чаянныг тыва спортчуларны илередип кижизиткенин, оларның бирээзинге хостуг хүрешке тыва олимпийжи Чечен-оол Монгушту хамаарыштырып чугаалаан.

Чазак Даргазы спортчуларга Россияның хүнү-биле база байыр чедирген. Ол «Азияның төвү» маргылдаага кээр мурнунда Каа-Хем кожуунун Бүрен-Хем суурга (Дарга аңаа ортумаа школаны дооскан) болган субурган ажыдышкынына, а ооң мурнунда хүнде ыдыктыг Бай-Тайганың дагылгасына киришкенин дыңнаткан.

Шолбан Валерьевич ажыдышкында байыр чедиришкенин

доозуп тургаш, республика хостуг хүрешке чыынды козуңга 25 спортчу хепти бе-сеңнээн.

Чогум мөгелер аразында тайгы салыглар бирги хүнде гинин 10 шакта-ла эгелей 6 Чижээ, июнь 12-де 50, 60, 74 гаш 96 кил чедир деңзилерлерниң хүрештери болган, а кежээ бо килдерге чаа чемпи болгаш шаңналдыг черлерни лекчилери илерээр. Артка дерниң мөгелери июнь 13-решкен. Хевис кырынга сег алышкыннар база-ла кидиг байдалдарга эрткен.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түннелинде 50 килге чедир деңзиге Хакасиядан В.Чучунов чемпионнаан, Красноярскан Кежик Донгак ийги ээлээн, а Тывадан Менги С.оол биле Мерген Шалык черлерни үлөшкеннер.

55 килограмм чедир деңзиге шаңналдыг черлерниң спортчулары Мерген (бирги), Назын Чусумаа (и Хүреш-оол Дондук-оол б Сайын-Белек Донгак (үшкү, алганнар.

60 килограмм чедир деңзиге аразына Эрес Оюн (Тыва) чемпионнаан, Дозураш Күжүгет черни ээлээн, а Хакасиядан сандр Сергеев биле Тываның гези Ай-оол Ондар үшкү чер үлөшкеннер. Ай-оол Ондар нунда чылдарда эртип т «Азия төвү» маргылдаага чемпионнап турган мөгө болур.

66 килограмм чедир деңзиге бирги болгаш ийги черлерни оолдар Роланд Ондар биле Мортуй-оол олар аразында кеннер. Үшкү черлерге М.Хүлтээ Монгаржап биле Бу-дан Задан Цыденов төл болган.

74 килге Тываның мөгези Кара-Сал чемпион атты ч алган, Ай-Чүрек Ооржак ийи-ни ээлээн, а Красноярск х-дан Артем Рагулин биле Дамба үшкү черлерни үлөшк.

84 килограмм чедир деңзиге Бурятиядан Булат Дашин бирги черни, а Тываның м.Эртинэ Допуй-оол ийги ээлээн, Бурятиядан Басир ханов биле Херел Дондувай үшкү черлерни үлөшкеннер.

96 килге Сайдаш Монгуш Бүрбүжүк (Тыва), Алек Петров (Красноярск), Аяс М (Тыва) тус-тузунда шаңн черлерни ээлээн.

Эң аар 120 килограмм деңзиге Тываның төлээзи Ооржак чемпионнаан, а оонунда бо маргылдаага тив болуп турган Соян Сонам б ийги черни ээлээн. Красн-крайдан Армен Карапетян Айдын Ооржак үшкү чер алганнар.

Маргылдааның чемпионна-га болгаш шаңналдыг черле эдилекчилеринге «Азия төвү» шаңналы дээш» деп туска-дальдар болгаш дипломн аңгыда, ээлээн черлеринин биле тус-тузунда 10 муң, болгаш 2,5 муң рубльдерг-выскан. Ч.Ш.-Д.Ооржактын ишти, Кызылдың №9 ор-школа-гимназиязының бау Эмма Очур-ооловна Оорж-бүлөзинин мурнундан өрт-белектерни чамдык шылг-мөгелерге тыыскан.

Дун-оол ШУЛУУ

Маргылдаадан авт-тырттырган чуруктары.

ЧӨПТҮГ, ДОРТ АЖЫЛДАР ХЕРЕК

• Бо чылын Наадым тиелекчи Кызыл кожуунга болур •

Июнь 10-нун хүнүнде Буян-Бадьргы аалчылар ажыына республиканың муниципалдыг тургузуглар аштыңнары-биле «Муниципалдыг тургузуглар чөвүлели» ссоциациязының семинары болуп эрткен. Семинарны ук ссоциацияның даргазы В.Н.Тунев эрттирген. ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол, ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар анцеларияның удуртукчузу А.М.Монгал, «Хакас республиканың муниципалдыг тургузуглар чөвүлели» ссоциацияның даргазы А.А.Алахтаев олар семинарның үнүдүлүг аалчылары болган.

Семинарның хүн чуруму ийи ирригдан тургустунган: «Муниципалдыг тургузуглар иштинде хөйи организацияларның байдалы, ае айтырыглары болгаш оларга ае чедирер хемчеглериниң дугада», «ТР-ниң муниципалдыг тургузугларында туризмниң сайзы-ы: ооң амгы үеде байдалы, ир үези, берге айтырыглары». Семинарның эгезинде ТР-ниң ааның Даргазы Ш.В. Кара-оол ап чүве чугаалаан. Бодунуң чы-ынага ол муниципалдыг тургу-лар баштыңнарынга бодунуң ал-чорудулгазынга канчаар-даа сок харысалгалыг болурун аан. Олар боттарының суурла-ның иштинге чоннуң сонгул аны төлээлер болганда, чоннуң үрелин шыныктырып, дүн-хүн ажылдаар ужурулг. Оларның иланың кол сорулгазы — тур-гунуп келир кандыг-даа берге далдарга удур чөптүг, дорт ыы хемчеглер алырын ханды-ы. Ук ажыл тургузуун чорудар-кадрлар айтыры чугула дээр-олар утпас ужурулг. Кадрлар илгезинге кончуг харысал-ыг болурун Ш.В.Кара-оол база ап сагындырган. Аңаа хамаа-штыр чоокта чаа Мөңгүн-Тайга-болган автоорук озал-ондаан жек кылдыр салган. Озал-дакка таварышкын уругларның ренип турганы школазының ректорунга, ооң оралакчызынга наарыштыр шийтпир үндүрерин зак Даргазы ук кожуунуң ыргазына даалганы берген. Удуртукчу, баштыңы кижидунуң харылап турары суурга,

хоорайга хүндүткелдиг болуру чугула. Кем-херек үүлгедир, корум-чурум үрээр, арагалаар чорукка удур ажылды ол боду туда удуртур ужурулг. Ук ажылга удур-тукчуунуң бодунуң үлгөр-чижээ бири черни ээлеп турар. Ийе, муниципалдыг тургузуглар төлээ-риниң кырында канчаар-даа аажок улуг ажыл салдыган, ынчалза-даа олар ол ажылды боттарының салымы, үзел-бодалы кылдыр шилип алган болганда, ажылынга бүрүнү-биле бердинген турар ужурулг. Оларның белен эвес чымыжына декимче кылдыр ТР-ниң Чазаа база хемчеглерни ап турар. Ол дээрге, чижээлээрге, Тыва Рес-публиканың Чазаның тургусканы «Эки дээн удуртукла» деп гранты-зы, акшаландырышкын чедирген деткимче дээш, оон-даа өске хем-чеглер. Шылгараңгай дээн мун-ципалдыг удуртукчуларны ТР-ниң Чазаның шугумунга ажылдаары-биле саналдаар дээрзин Ш.В. Кара-оол чыылганнарда дыңнаткан. Чугаазының түннелинде Чазак Даргазы республиканың көдээ ажыл-агый байырлалы Наадымны кайы кожуунга болурун дыңнадыр дээш келген кол сорулгазын чуга-лаан. Республиканың көдээ ажыл-агый байырлалы — Наадымны байырлаар кожууну шилиирде муниципалдыг тургузугларның ажыл-чорудулгазының 30 ажыг адырын-да түннелдерин көөр дээрзин ол сагындырган. Шилилгениң түнне-линде көдээ ажыл-агый талазы-биле шылгараан дээн кожуун бо чылын Кызыл кожууну болган. Ынчангаш бо чылдың Наадым

байырлалын Кызыл кожуунуң девискээринге байырлаарын Чазак Даргазы дамчыткан.

Дараазында Ш.В.Кара-оол чыылган суурлар баштыңнарының ажылынга чедишкенини күзээш, ук ажылга хөй-ниити организация-ларның, чижээлээрге, хоочуннар, аныктар, херээженнер чөвүлелдериниң үлүг-хуузуун дугайында чугаалаан. Суурлар баштыңнары боттарының ажылынга оларны идегелдиг дагдыныкчылары кылып алгаш ажылдаар болза, ынчан корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир, арагалаар чоруктарга удур хемчеглер түннелдиг болуру кай-да-даа билдингир дуржулга апар-ган. Тес-Хем кожуунуң Чыргалан-ды суурунун херээженнер чөвүлелиниң чорудуп турары ажылын Ш.В.Кара-оол онзазынып чуга-лааш, ук чөвүлелдин ажылын үле-гер кылып, суурларга шак ындыг чөвүлелдерни тургузарынче чыыл-ганнарны кыйгырган.

Дараазында РФ-тиң ТР-де херээженнер чөвүлелиниң даргазы-ның оралакчызы И.В.Ананьина сөс ап чүве чугаалаан. Ол нитизи-биле херээженнер чөвүлелиниң ажылы-ның кыска төөгүзү-биле, ажылының тургузуу, сорулгалары-биле, амгы үеде байдалы-биле таныштырган. ТР-ниң 10 кожууннарында 136 херээженнер чөвүлелдери ажылдап турар. Чамдык кожууннарда ындыг чөвүлелдерниң чогуу И.В.Ананьина хараадап чугаалаан. Ол ышкаш хөй-ниити организациялары кыл-дыр бүрүткеттинген хирезинде херек кырында чоруткан ажылы чок черлер база барын ол шүгүм-чүлээн. Суурларда амгы үеде чидиг болуп турар айтырыглар — назы четпээннер, ада-иелерниң арагага сундулуу дээш, оон-даа өске берге айтырыгларны шийт-пирлээринге ук чөвүлелдерниң дет-кимчези негеттинип турар дээрзин ол демдеглээн. Чагырга даргала-рынга ындыг чөвүлелдерни тургу-зуп, оларга бүгү талазы-биле дет-кимчени көргүзерин ол саналдаан. Республиканың иштинде херээ-

женнер чөвүлелиниң салбыры ажылы шылгараңгай дээн чөвү-лелдер аразында чорудуп турар мөөрейниң түннелдери-биле 200 ажыг муң түнүг деткимче акша-ларны тыпсып турарын дыңнаткан.

Дараазында семинарның аал-чызы болган Красноярск крайның Минусинск районунуң Знаменск көдээ совединиң баштыңы О.В.Ро-манченко чыылганнарда бодунуң суурунун хөй-ниити организация-лары-биле кады ажылдажылга-зының түннелдериниң дугайында кыска кино-чурукту көргүзүп, чыылганнарны бодунуң ажылы-чорудулгазы-биле таныштыргаш, аңаа хамаарыштыр арга-дур-жулгазы-биле үлешкен. Чыылган-нар кино-чурукту улуг сонуургал-биле көргөн.

Семинарның ийи дугаар айты-рыныга хамаарыштыр республика-ның культура болгаш туризм сайыды В.О. Донгак бодунуң илет-келин кылган. Бо чылды республи-када Туризм чылы кылдыр чарлаан болганда, чыл түннелдерин сайга-рып тура, муниципалдыг тургузуг-лар даргаларында аңаа хамаа-рыштыр кылган ажылының дуга-йын айтырар дээрзин ол чыылган-нарга сагындырган. Кожуун бү-рүзү бодунуң турисчи паспортун тургузар ужурулг. Ук паспортка кожуунуң девискээринде турар онза бойдус-чурумалдыг, азы бол-за, төөгүлүг черлерниң даңзын кириер. Ол ышкаш кожуун бүрүзү «сууржун туризм» деп туризмниң хевирин бодунуң девискээринге ажыдар ужурулг. Ону ажыдарда хөй акша-хөреңгиниң херээ чок. Ол дээрге, эвээш дизе-ле, тыва ки-жиниң үе-дүптен чурттал келгени өгнү, эдилеп келгени мал-маганын, эт-севин арыг-сигил, көрүштүг кылдыр дерээш, аалчылар кели-ринге белеткеп каан турары болур. Туристтер чалап турар кожууннар ук туристерниң айыыл чок чоруун бүрүнү-биле хандыраар. Ол ышкаш бодунуң девискээринче аалчылар келирин күзээн кожууннар ынаар чедер оруктарының байдалынче,

аалчыларының аш-чем-биле хандырылганынче онза кичээ-гейни салыр ужурулг.

Сөөлгү үеде республиканың девискээринде турисчи баазалар хөйү-биле туттунуп турарын В.О. Донгак эки деп демдеглээн. Олар-ның шуптузуунуң ажылын респу-бликаның Чазаа шыңгызы-биле хайгааравышаан, чүгле онза шыл-гарааннарда республиканың мур-нундан деткимчени көргүзүп ту-рар. Оларның санынга Кызыл кожуунуң девискээринде турар хуу кижиниң турбаазы кирип турар. Ук баазаның ажыл-чорудул-газы-биле танышкаш, 500 муң рубль акша деткимчени көргүзе-риниң дугайында шийтпирни республиканың Чазаа үндүргөн. Ынчалза-даа хөй кезин ажыттынып турар баазаларга күрүнениң дет-кимчезин көргүзеринде шаптар-аа-зын болуп турар чүүл — оларның хоойлу езууга бүрүткеттинмээн болуп турар.

Чыылганнарда «Азияның төвү» турисчи фирманың директору Е.Т.Бянкина чүве чугаалап, боду-нун фирмазының ажылы-биле таныштырган. Ол кожууннар тө-лээлерин республиканың иштинде ажылдап турар турфирмалар-биле кады сырый ажылдаарынче кый-гыргаш, ук ажылга хамаарыштыр бодунуң талазында үзел-бодал-дарын чугаалааш, чыылганнарның айтырыгларына кыска харыыны берген.

Семинарның үези кыска бол-ганы-биле кожуун төптеринден, көдээ суурлардан чыгып келген төлээлер боттарының сонуургал турганы айтырыгларын салыр ар-газы чок болган. Саазында бижип кааны айтышкын дээрге — бир өске, а билбей барганы чүүлду чугаа үезинде сайгарып алыры дээрге көңүс өске херек болгай. Мындыг хевирлиг четпестерни сой-галап, эдип, семинарларны доктаа-мал чорудары муниципалдыг тур-гузуглар төлээлериниң ажылынга ажыктыг болуру билдингир.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДЕН БАЙЫРЛАЛ

Россияның төөгүзүнүн онзагай хүнүнде, июнь 12-де, Кызыл хоорайның Арат шөлүнге байырлыг хемчеглер болуп эрткен. Россияның болгаш Тыва Республиканың туктары көскү, бедик астынган, «Тыва-бистиң өргээвис» деп улуг, чараш үжүктөр-биле чоргаар бижиттинген сценага түннел концерт болган.

Кежээки, кайгамчык байыр-ылдың эгезин ажыдып, Тыва республиканың Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол болгаш ТР-ниң Хуралының Төлээлекчилер латазының даргазы Х.Д. Монгуш Россияның хамаарышпас чоруунуң үнүнге уткуштур бүгү-россияның болгаш Тыва Республиканың чо-онга база найысылалда келген ий санныг аалчыларга байыр дидирген. Россия Федерациязынга 90 чылдың июнь 12-де күрүне эт-догуннаашкынының Деклара-циязының хүлээп алдынганындан елээш, бо хүннү онзагайлап дем-еглеп эгелээн. Оон бээр мугур эрби чыл эрткен. Бистиң чурту-с политиктиг болгаш экономик-тиг байдалының талазы-биле күчү-штүг, алдар-аттыг, хостуг улуг күрүне болуп, бурунгаар шупту дырларының талазы-биле чедиш-кениг хөгжүп чоруп орат. Төө-нде бо чырык хүннү демдегледип эртирп турарыбыс дээрге, чаңгыс

улуг күрүнениң чону аравыста найыралывысты улам быжык-тырып, моон-даа сонгаар чаңгыс эп-сеткилдиг, бир демниг, бай шыдалдыг, быжыг найыралдыг чурттаарының сүлдө-демдээ кыл-дыр байырлап турарыбыс бо. Россияның аңгы-аңгы хөй национал улустарының деми, арга-дуржул-газы, чырык, мерген угааны-биле чуртувус улам күш кирип, эки тала-же чаарттынып турар болгаш моон-даа сонгаар бурунгаар хөг-жүлдөвиске таваржы берип болур бергелерни, моондактарны алып эртеринге бүзүрелдиг бис дээрзин айыткан. Кызылчыларга болгаш найысылалдың аалчыларына аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, ажылынга чаа-чаа чедишкенини база мөңгө тайбынны күзээн.

Концерттин эгезинде июнь 10-12 хүннеринде болуп эрткен Бур-ятияның, Якутияның, Хакасияның, Даг-Алтайның, Моолдун база Тыва-ның чоннарының аразына болуп

Ай-кыс Маспык-оолдун тырттырган чурдуу.

эрткен «Найыралдың челээжи» деп фестивалдың түннелдерин үндүрүп, киржикчилерни шаңнаан. Кызылчыларга база келген аалчы-ларга уран-чараш талантызын, оюн-көргүзүүн бараалгадып кел-ген Россияның хөй нацияларының база республиканың сураглыг уран чүүл коллективтериниң солун про-граммалыг концертин чон магадап көргөн.

Красноярскиниң Курагинодан келген «Настроение» ансамбль Тываның чонун боттарыңче ча-лаанын шүлүк хевиринге көргүс-кен. Якутияның аалчыларының хомус хөгжүмү-биле тааланчыг

аялганы ойнаанының сөөлүнде, (аыт киштээни, дагаа, куш, ыт, инек алгызы) оларның аңгы-аңгы дириг амытаннар үнүн ол ояар кылдыр өттүнүп, Тывада ындыг кончуг үр болбаан-даа болза, тыва дылда байыр чедиргени онзагай аянын болган. Бистиң республикада цы-ган чонун «Бахтало» ансамблиниң кайгамчык чараш танцы-самы база «Азас» бөлүүнүн дүңгүрлер-биле көргүскен оюн-көргүзүү көрүкчү-лериниң тура-соруун кирип, хей-аьдын көдүрүп турган. Тываның алдарлыг артизи, хөөмейжи, ыраа-жы Андрей Монгуш бодунуң бөлүү-биле база ыры-шоорун аал-

чыларга бараалгадып, каргыраа дузазы-биле «Тыва чонум менди, кадык чорзун, оларга чаагай че-дишкенини, чүгле экини күзе-дим, курай-курай» деп байыр чедирген. Хакасияның, Моолдун, Кыргызтанның аалчыларының бол-гаш өскелерниң-даа чараш көргү-зүглерин чон динмиттиг адыш час-каашкыннары-биле хүлээп алган.

Болуп эрткен байырлыг хем-чеглер республиканың хөй нацио-нал улустарының чаңгыс аай эп-сеткилдинин, быжыг найырал-дынын, бир демниниң көргүзүү болган.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Россия Федерациязының Коммунисттик партиясы

Экономиктиг кризистен үнериниң талазы-биле 15 пункт

СЕСТЕ. Көдээ ажил-агыйның сайзыралын акшалаңдырарына федералдыг бюджеттин чарыгдал кезээн 10 хуу чедир көүдөдир. Бүдүрүкчүлөр биле саарылга организацияларының аразында чиженеп садыглажыр белдирлерни дүжүрер. Күрүнениң мөөнөп садар садыг организацияларын тургузар болгаш тараачынарның болгаш хереглекчилерниң эрге-ажыктарына ооң өртктерин таарыштырып башкалар сорулга-биле көдээ ажил-агый продукциязын садып алыр херегелл кооперацияларын катап тургузар. Үүрмектээр садыглашкына көдээ ажил-агый продукциязын сайгарып турар үеде садып алган өртктерниң немелдизиниң кызыгаарын тодарадыр.

ОНДА. Социал уjur-дузанын барымдаалап орташ, биче болгаш ортумак бизнеске үндүрүглевириниң дыштанылганын чарлаар. Ооң дүрүлгелериниң аренда төлөвириниң өзүлүзүн доктаадыр. Чурттагы чонга бараан, аш-чем продуклары болгаш эм-таң бүдүрүп турар биче ортумак бизнестин бүдүрүлгелеринге ийелделиг чээлилерни хандыраар. Даштыкы арааннарны солуур барааннарны бүдүрерин болгаш даштыкы валютага негелделерни азырарына идиг бээр. Чурттагы чонун айыл чок чоруунун быраа болур ада-чурттуң эм-таң кылыр бүдүлгелеринге онза деткимчени көргүзөр.

ОН ИЙДЕ. Машина тудуушкунун, хамыктын мурнунда авиация болгаш судно тудуушкунун, прибор болгаш станок тудуушкунун катап тургузар. Бо адырларже күрүнө инвестицияларының бир дугаарында кирерин магадылаар. Акша-хөреңгиниң дүрген беримчезин хандырып, чонга даштыкы барааннарны солуп турар чик үлетпүрнү катап тургузар талазы-биле шалыпкын хемчеглерни алыр.

ОН ДӨРТТЕ. Эртем төптөриниң төлээртерин экономиканы эргелеп-башкаарына хаара тудар. Эртем-шинчилел болгаш шенелде-конструктор ажилдарының чарыгдалдарын 2-катап өстүрер. Бүдүрүлгениң эртем-техниктиг шалкын наартылганын эгелээр. Дээди өөредилге өртктериниң профессор-башкы составының ортумак тускай өөредилге черлериниң башкыларының болгаш школалар башкыларының шалың төлөвирин дарый өстүрер.

ТОСТА. Кагдынган черлерге үрезин чаштырылганын чорудар талазы-биле дарый хемчеглерни алыр. Тараачынарны көдээ ажил-агый техниказы-биле, кывар-чаар материалдар-биле, чемишчилгелер-биле хандыраарының системазын тургузар. Чээли дээш төлээр хууларына компенсацияларны тывыспышаан, көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринге чигелделиг чээлилерни бээрин кириер. Аванс төлөвирлерин ажыглап тургаш, көдээ ажил-агый продукциязын садып алырының керээлерин дарый чарар. Чурттуң арга-ыяш болгаш суг курлавырларының ажыгалын чурумчудар талазы-биле хемчеглерни алыр.

ОН БИРДЕ. Чурттуң чаңгыс аай энергия системазын катап тургузар болгаш аңаа күрүнө контролюн хандыраар. Электри энергиязының, хөмүр-даштын, кывар-чаар материалдарның тарифтерин кызыраар болгаш шыңгыы башкаар.

ОН ҮШТЕ. Транспорт инфраструктуразын, ылаңгыя Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Сибирьге, шалкын хөгжүдөр. Маңаа эрге-жок чугула күш-ажыл курлавырларын хаара тудар. Ажил чок чорукту кызыраарына болгаш ол девискээрлерден чурттагы чонун көжүп үнөр чоруун болдурбазына идиг бээр. Хөй-ниитиге уjur-дузалыг объектилерге ажилдаар өөреникчилер бригадаларын болгаш студентилерниң тудуг отрядтарын катап тургузар.

ОН БЕШТЕ. Школалар өөреникчилериниң, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилериниң социал камгалалын хандыраар. Өөредилге албан черлеринге бюджет олуттарын арттыраар, школаларга изиг чөмни организааарын, студентилерниң болгаш школачыларның хөй-ниитиниң транспортка халас чоруун хандыраарына магадылаар. Медицина хандырылганың камгаладылга принципин дүжүрер. Халас болгаш шынарлыг медицина хандырылганын катап тургузар. Нацияны кадыкшыдарының улуг хемчээлдиг программасын, чонун арагалаар болгаш наркотик ажыглаар чоруунга удур демиселди калбартыр.

(Төлөвирлиг үндөзүңгө парлаан).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле А.Б. Салчакты шаңнаарының дугайында

Экономика болгаш саң-хөө ажил-агы-йының талазы-биле чедишкени дээш **Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле** Федералдыг казначействонун Тыва Республика талазы-биле эргелелин удуртукчузунун оралакчызы **Августина Буяновна Салчакты** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №82

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле С.А. Серебренниковту шаңнаарының дугайында

Айыыл чок чорукту быжыглаарыга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда үр-түннелдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле** Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республика талазы-биле Кызыгаар эргелелин кадрлар белеткеленин килдизиниң от белеткел бөлүүнүн начальниги, подполковник **Сергей Александрович Серебренниковту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №83

Ортумак профессионал өөредилгениң «Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл колледжизи» күрүнениң өөредилге албан чериниң ажилдакчыларын ооң тургустунганының 50 чыл болганы-биле холбаштыр шаңнаарының дугайында

Аныак специалистерни белеткээр херекке ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш хүндүлүг атты тыпсыры болза:

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы»

Марина Леонидовна Трифонова — библиотека эртемниң башкызы,

Андрей Айрандиевич Хомушкун — башкы, «Азас» ансамблдин удуртукчузу.

Аныак специалистерни белеткээр херекке чедишкени болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле шаңнаары болза:

Аяна Викторовна Дүлүш — национал хөгжүм херекселдериниң башкызы,

Татьяна Владимировна Исакова — башкы, концертмейстер,

Людмила Петровна Тугер — төөгү болгаш нитилел эртемнериниң башкызы.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №84

«Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты К.Д. Аракчаага тыпсырының дугайында

Эртем болгаш өөредилге талазы-биле хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **«Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты** химия эртемнериниң кандидаты, доцент, Бүгү-россияның «Чаңгыс деңгээл Россия» политиктиг партиязының төп күүсекчи комитетиниң секретариатының кол специалисти, дузалакчы **Кара-кыс Донгаковна Аракчаага** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №85

«Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты М. В. Монгушка тыпсырының дугайында

Эртем талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **«Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты** төөгү эртемнериниң доктору, Тыва Республиканың Чазаның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун археология болгаш этнография секторунун кол эртем ажилдакчызы **Марина Васильевна Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №86

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Х.С. Монгушка тыпсырының дугайында

Кадык камгалал талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың Барыин-Хемчик кожунунун Кызыл-Мажалык суурда кадык камгалалының хоочуну **Хөкпеш Салчаковна Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №87

«Тыва Республиканың Арзылаң мөгези» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Күш-культура болгаш спорт талазы-биле бедик көргүзүглер дээш хүндүлүг атты тыпсыры болза:

«Тыва Республиканың Арзылаң мөгези»

Эрес Доржуевич Кара-Сал — Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелин республиканың уругларның немелде өөредилгезиниң «Элээдилерниң спорт школазы» күрүнениң өөредилге албан чериниң хостуг хүреш талазы-биле тренер башкызы,

Сайын-Белек Михайлович Тюлюш — Тыва Республиканың Тес-Хем кожунунун Самагалдай суурда республиканың уругларның немелде өөредилгезиниң «Элээдилерниң спорт школазы» күрүнениң өөредилге албан чериниң хостуг хүреш талазы-биле тренер башкызы.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №88

«Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты С.А. Монгушка тыпсырының дугайында

Спортчу бедик чедишкени дээш **«Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты** Тываның күрүне университетиниң күш-культура болгаш спорт факультетиниң студентизи, мөге **Сылдыс Алдын-оолович Монгушка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 27 №89

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Р.Д. Нугиске тыпсырының дугайында

Корум-чурумну болгаш хоойлу сагыыр чорукту быжыглаарыга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты** милицияның халажылгада полковниги, Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының штавының башкарыкчы специалисти **Ранса Дмитриевна Нугиске** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 9 №92

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Р.С. Монгушту, В.Э. Ооржакты, Л.Д. Сүрүңнү шаңнаарының дугайында

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүседип турары болгаш иштики херектер органның хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш шаңнаары болза:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Римма Сылдыс-ооловна Монгуш — милицияның майору, Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының чанында назы четпес херек үүлгедикчилерин түр тудар төптүн кижизидикчизи,

Вера Эрес-ооловна Ооржак — милицияның майору, Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының хөй-ниитиниң айыыл чок чорук милициязының назы четпестер херектериниң талазы-биле кезээниң ажил-чорудулгазын хандыраар салбырның улуг инспектору,

Луиза Дүмей-ооловна Сүрүң — милицияның капитаны, Тыва Республиканың Би-Хем кожунун талазы-биле иштики херектер килдизиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чорук милициязының назы четпестер херектериниң талазы-биле салбырының инспектору.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 9 №93

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың девискээринге болгаш Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының оларны боттандыраары-биле төлээлеткен органның регионун күрүне контролюн (хайгааралын) организастаарының болгаш боттандыраарының чурумунун дугайында

2008 чылдың декабрь 26-да «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контролду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерин болгаш хуу сайгарлыкчыларның эргелерин камгалаарының дугайында» №294-ФХ Федералдыг хоойлунун 5 чүүлүнүн 1 кезээне, 2 чүүлүнүн 3 пунктузунга дэштеп доктаадырым болза:

1. Мында кошкан дараазында чүүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) организастаарының болгаш боттандыраарының чурумун;

Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) ажил-чорудулганың чогуур адырларына боттандыраар кылдыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеткен органның даңзын.

2. Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) боттандыраары Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының бо Чарлыкка

дүүштүр төлээлеткен органны чор дээрзин доктаадып тургузар.

3. Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) боттандырып турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеткен органны «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контролду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерин болгаш хуу сайгарлыкчыларның эргелерин камгалаарының дугайында» №294-ФХ Федералдыг хоойлунун негелделерин камгалаарының болгаш боттандыраарына чогуур өскерилгелерни контролду гаш хайгаарал талазы-биле күрүне хөгелерин күсөдириниң административ регламенттеринге бир ай хуусаа дунда кирир.

4. Бо Чарлык ону албан-езуу-парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 9 №94

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың июнь 9-та №94 Чарлы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) организастаарының болгаш боттандыраарының ЧУРУМУ

1. Бо Чурум 2008 чылдың декабрь 26-да «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контролду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерин болгаш хуу сайгарлыкчыларның эргелерин камгалаарының дугайында» №294-ФХ Федералдыг хоойлуга (моон сонгаар—2008 чылдың декабрь 6-да №294-ФХ Федералдыг хоойлу дээр) дүүштүр ажилдап кылдырган болгаш бир эвес ажил-чорудулганың чогуур адырына регионун күрүне контролюн (хайгааралын) чорударының чуруму федералдыг хоойлужудулгада болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазында көрдүмзүн болза, Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) организастаары болгаш боттандыраары башкарып турар.

2. Регионун күрүне контролюн (хайгааралын) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының регионун күрүне контролюн чорудар кылдыр төлээлеткен органны (моон сонгаар—Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органны дээр), чыл санында, планныг хыналдалар эрттирген чылының соонда, чылдың сентябрь 1-ге чедир ажилдап кылдырган планныг хыналдалар эрттирериниң планнарына үндезилеп боттандыраар.

Планныг хыналдалар эрттирериниң чыл санының планнарының төлөвилелдерин хынаанының түннели-биле прокуратураның оларга күрүне контролюнун (хайгааралын) объектизи кылдыр киригенин хоойлуга дүгжүр-дүүшпезинге хамаарышкан саналдарын Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органны сайгарып көөр болгаш ооң түннелдерин планныг хыналдалар эрттирериниң чыл санының планнарының соонда ноябрь 1-ге чедир хуусаада прокуратура органнынче чорудар.

3. Россия Федерациязының хоойлужудулгазын езугаар биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктун субъектилеринге хамааржыр юридиктиг черлерни, хуу сайгарлыкчыларны пландан дашкаар үнүп хынаарын айтыткан юридиктиг черлерни болгаш хуу сайгарлыкчыларның ажил-чорудулгазын боттандырып турар чериниң аайы-биле чүгле прокуратура органны-

биле доктааттыган чурум езугаар рушкан соонда боттандыраар.

4. Хыналда эрттирер дугайында Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының удуртукчузунун азы ооң орчызының айтышкынын (дужаалын) рер, аңаа юридиктиг черге, хуу сайгарчыга хыналда эрттирер дугайында 2008 чылдың апрель 30-де Россия Федерация Экономиктиг хөгжүлдө яамызының дужаалы-биле бадылааны күрүне контролюн (хайгааралын) органнын тукчузунун айтышкынын (дужаалы) чижек майына дүүштүр албан-дужаа кижилерни айтыр.

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнын удуртукчузунун азы оралакчызының айтышкынын (дужаалы) чижек майына Россия Федерация Экономиктиг хөгжүлдө яамызы доктааган.

5. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органны юридиктиг черге болгаш хуу сайгарлыкчыларның 2008 чылдың декабрь 26-да №294-ФХ Федералдыг хоойлунун, Россия Федерациязының нормативтик эске-даа эрге-хоойлу актылары-биле хыналда федералдыг хоойлуларның негелдерин сагып турарын Тыва Республиканың хоойлуларына болгаш нормативтик актыларын дүүштүр, федералдыг болгаш республика хоойлуларының болгаш хоойлудулгаларының доктаадып тургусканы боттандыраары кызыгаарындан эрттирер.

6. Хыналданы эрттиргенин түннелдеринге хамаарыштыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнын ал дужаалдыг кижизи (кижилери) актыны чылдың апрель 30-де Россия Федерация Экономиктиг хөгжүлдө яамызы №141 дужаалы-биле бадылааны майы дүүштүр ийи экземплярга тургузар.

Хыналда актыларын долдурарының чурумун, хыналда актызынга кирер ужу медээлерниң даңзын болгаш хыналда актыларынга кожар ужурулг документил 2008 чылдың декабрь 26-да №294-ФХ Федералдыг хоойлу езугаар доктаадып турар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың июнь 9-та №94 Чарлы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) ажил-чорудулганың чогуур адырларына боттандыраары кылдыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеткен органның даңзызы

1. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы Тыва Республиканың девискээринге регионун күрүне контролюн (хайгааралын) ажил-чорудулганың дараазында чүүлдеринге чорудар:

кадык камгалалдың эргелеп-башкагының муниципалдыг органнының кадык камгалалдың күрүне, муниципалдыг болгаш хуу системаларының субъектилерин (Уланчызы 7-ги арында).

Төнчүзү. Эгези 6-гы арында).

нүн кайы-даа хевиринге хамаарылга а, аптека организацияларының, хамаарнын кадыкшылын камгалаар талазы-нормативтиг-эрге-хоойлу актыларының ыг-даа организас-эрге-хоойлу байдалы анчокка, өске-даа ажил-агый чорудуп субъектилериниң сагып база күүседип турарын;

нүнүн кандыг-даа хевирин, организас-хоойлу байдалы болгаш кайы ведом-га хамааржыры хамаанчокка, органи-яларның медицина дузазын көргүзери-стандарттарын сагып турарын;

адык камгалалдың муниципалдыг бол-хуу системазының, аптека албан чер-ниниң ажил-чорудулгазын (бедик тех-итуг медицина дузазын көргүзери тала-иле ажил-чорудулгадан аңгыда);

фармация ажил-чорудулгазын (эм-таң-ан мөөңү-биле садып турар органи-яларның болгаш кадык камгалалдың ералдыг организацияларының аптека-ын ажил-чорудулгазын аңгыда);

аркотиктиг чүүлдерин болгаш угаан-ерелге салдар чедирер бүдүмелдерни-ры-биле холбашкан ажил-чорудулганы-таң аймаан мөөңү-биле садып турар ор-зацияларның болгаш кадык камгалал-федералдыг организацияларының апте-рының ажил-чорудулгазын аңгыда);

медицина дузазының, кадык камгалал-күрүне, муниципалдыг болгаш хуу сис-зының медицина организацияларында-аатыларның күш-ажыл кылып шыдаар-зын түр оксунганының экспертизазының-арынга ведомствонун контролон;

кадык камгалал организацияларының-этуку ажилдакчыларының профессио-деннелин болгаш квалификация негел-еринге тааржыр-таарышпазын;

саң-хөө ажил-агый ажил-чорудулгазын-ооң иштинде кадык камгалал органи-яларының бюджет акша-хөреңгизин көр-генин езугаар чарыгдал турарынга-троль;

адырның материал-техниктиг баазы-ы байдалын болгаш канчаар ажыл-ла-арын;

медицина дузазының шынарының кадык-галал-талазы-биле доктаадып тургускан-дералдыг стандарттарга дүгжүп турарын-дик технологтуг медицина дузазын, а ол-каш кадык камгалалдың федералдыг-анизацияларының көргүзүп турары ме-ина дузазын көргүзери талазы-биле ажил-удулгадан аңгыда);

аптека албан черлериниң ажил-чоруду-лынга, өнчүнүн кайы-даа хевиринге кирери-аанчокка, аптека албан черлеринде эм-аймааның, профилактика болгаш диа-гтика дериг-херекселдериниң база ассор-иент даңзызынга ыяап кирер медицинага-ыглаар кылыгларның бар-чогунга-троль.

2. Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга-лаш коммунал ажил-агый яамызы Тыва-спубликаның девискээринге регионнун-үне контролон (хайгааралын) ажил-чо-рулганың дараазында чүүлдеринге-рудар:

күрүнениң тудуг хайгааралын;

дарын боттандырып турар организациялар-ның ажил-чорудулгазын;

аннаашкын, бүдүрүлгеге, спортка болгаш-сонуургактарга балыктаашкын чурумун-юридиктиг черлериниң болгаш хамаатылар-ның сагып турарын;

балык-тывыш участоктарын ажыл-лап ту-рарын болгаш балык-тывыш участоктарын-быжыглаар дугайында керээлерни сагып-турарын;

ведомствозунда албан черлериниң бол-гаш организацияларның ажил-чорудул-газын.

5. Тыва Республиканың Тарифтер тала-зы-биле албаны Тыва Республиканың девис-кээринге регионнун күрүне контролон (хайгааралын) ажил-чорудулганың дараа-зында чүүлдеринге чорудар:

Россия Федерациязының, Тыва Респу-бликаның хоойлужудулгаларын ажил-чорудулганың доктааттыг адырларында-сагып турарын;

бодунун таарыштырып башкарган өр-тектин болгаш тарифтерин ажыл-лап ту-рарын, айыттыг өртектерин, тарифтерин, немелделерин болгаш үстүкү өртектерин (индекстерин) хемчээлиниң бадыткалды-ын болгаш шын ажыл-лап турарын;

Россия Федерациязының Чазаның то-дараткан чурумун езугаар башкартынар кү-рүне тарифтеринче кириген инвестиция кур-лавырларын ажыл-лап турарынга контроль;

муниципалдыг тургузулгалар аайы-биле-доктаадып тургускан чуртталга шөлү дээш-хамаатыларның төлевириниң хемчээлин-болгаш коммунал ачы-дуза дээш хамааты-ларның төлевириниң хемчээлин өскерти-риниң үстүкү индекстерин ажыл-лап турарын;

тарифтерин күрүне башкарылганының-талазы-биле чайгаар тургустунган монопо-лия черлериниң ажил-чорудулгазынга күрүне башкарылганын болгаш контрольдү-боттандырырга киржир;

чоннун энергия хандырылганын иде-гелдиг болдурар талазы-биле магадылал-берип турар чедирикчилериниң ажил-чору-дулганын;

технологтуг коштурулга дээш төлевирни-болгаш (азы) ол төлевирниң хемчээлин-тодарадып турар стандарт тариф ставказын-девискээриниң четки организацияларының-ажыл-лап турарын, ооң иштинде тургустунган-маргылдааларны Россия Федерациязының-Чазаның доктаадып тургусканы чурумун-езугаар шиитпирлээр.

6. Тыва Республиканың лицензия тыпсыр-болгаш ажил-чорудулганың чамдык хе-вирлерин күрүнениң таарыштырып башка-рынының талазы-биле албаны Тыва Рес-публиканың девискээринге регионнун күрү-не контролон (хайгааралын) ажил-чору-дулганың дараазында чүүлдеринге чорудар:

кара болгаш өңүт металлдарның бу-зундуларын белеткеп болбаазырадып база-садып турар үеде лицензияның негелделерин-сагып турарын;

эзиртир суксуннарны үүрмектеп сада-рының лицензиязының күштүг болур негел-делерин сагып турарын.

7. Тыва Республиканың культура сал-галының объектилерин (төөгүнүн болгаш-культураның турскаалдарын) камгалаар-талазы-биле албаны Тыва Республиканың-девискээринге регионнун күрүне контролон (хайгааралын) ажил-чорудулганың дараа-зында чүүлдеринге чорудар:

археологтуг казымалдарны чорудуп ту-рарын болгаш археологияның турскаал-дарын шинчилеп турарын;

культура салгалының объектилериниң-байдалын;

төөгүнүн болгаш культураның турса-каалдарын камгалаарының болгаш ажыл-лаарының чурумнарын сагып турарын;

культура салгалының объектилерин-хоойлужудулгада доктаадып тургускан-чурум езугаар камгалаар, ажыл-лаар, чонга-нептередир болгаш күрүне камгалалын-тургузар талазы-биле хоойлуларны болгаш-нормативтиг эрге-хоойлу өске-даа акты-ларны күүседип турарын;

культура салгалын ээлеп, ажыл-лап бол-гаш арендап турарларның оларны кам-галаар талазы-биле хүлээлгелерин күүседип-турарын.

8. Тыва Республиканың Бойдус курла-вырларын ажыл-лап болгаш камгалаар та-лазы-биле ажил-ла хайгаарал чорудар та-лазы-биле албаны Тыва Республиканың-девискээринге регионнун күрүне контролон (хайгааралын) ажил-чорудулганың дараа-зында чүүлдеринге чорудар:

1) күрүне контролон чорудары болза:

күрүнениң федералдыг экология конт-ролюнга хамааржыр объектилерден аңгыда, атмосфера агаарының камгалалын;

республика ужур-дузалыг онза камга-лалдыг бойдус девискээрлериниң камгалал-чурумун организастаарының болгаш сагып-турарының талазы-биле;

күрүнениң федералдыг экология конт-ролюнга хамааржыр ажил-агый болгаш-өске-даа ажил-чорудулгадан аңгыда, ажил-агый болгаш өске-даа ажил-чорудулганың-объектилеринге артынчылар-биле ажил-талазы-биле ажил-чорудулганы;

күрүнениң экология контролюнга ха-мааржыр объектилерге ажил-агый болгаш-өске-даа ажил-чорудулганы боттандырып-турарының экологтуг экспертизазының-дугайында хоойлужудулганы сагып турарын;

тудугларны, бажыңарны болгаш өске-даа объектилерни хуваал, төлевилеп, тудуп, чаарты кылып, ажыл-лап киирип, ажыл-лап, үр хуусаада ажыл-лап кылдыр хаап болгаш-узуткап турар үеде негелделерин сагып-турарын бодунга онаашкан эргезинге-дүүштүр;

күрүнениң федералдыг экология конт-ролюнга хамааржыр ажил-агыйның болгаш-өске-даа ажил-чорудулганың объектилерин-ден аңгыда, Тыва Республиканың девискээ-ринде турар, кымның-даа өнчүзү болуп ту-рары хамаанчокка объектилерге ажил-агый-болгаш өске-даа ажил-чорудулганы;

черниң байлактарын доктааткан чурум-езугаар геологтуг шинчилеп турарын;

бүгү-ниити непереней ажыктыг казы-малдар чыдар чер байлактарының участо-ктарын, а ол ышкаш тус чер ужур-дузалыг-чер байлактарының участоктарын ажыл-лаа-рының лицензияда айыткан негелделерин-күүседип турарын;

федералдыг контрольга хамааржыр суг-объектилеринден аңгыда, Тыва Респу-бликаның девискээринде суг объектилерин-ажыл-лап болгаш камгалап турарын;

долгандыр турар хүлээлге багай сал-дарны чедирип турары дээш төлевирлер са-налгаларының, тыртышкыннарының, до-лузунун шынныын болгаш чогуур үезин-дезин;

2) күрүне хайгааралын чорудары болза:

федералдыг хайгааралга хамааржыр-суг объектилеринден аңгыда, Тыва Респу-бликаның девискээринде суг объектилерин-ажыл-лаарынга болгаш камгалаарынга;

Тыва Республиканың өнчүзү болуп турар-чер участоктарын эдилеп, ажыл-лап, сайгарып-турарынга;

3) Россия Федерациязының болгаш Тыва-Республиканың бойдус камгалал хоойлу-жудулгазының негелделерин юридиктиг-болгаш тус-тус кижилерниң сагып турарынга-контроль болгаш хайгаарал талазы-биле-хыналдаларны болгаш өске-даа хемчег-лерни Тыва Республиканың девискээринге-организастаары болгаш эрттирери.

9. Тыва Республиканың боду чоруур-машиналарның болгаш техниканың өске-даа-хевирлериниң байдалына техниктиг хай-гаарал талазы-биле албаны Тыва Респу-бликаның девискээринге регионнун күрүне-контролон (хайгааралын) ажил-чорудул-ганың дараазында чүүлдеринге чорудар:

ажыл-чорудулганың доктаадып тур-гускан кезээнге Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын-сагытырын;

транспорт херекселдериниң ээлериниң-хамааты харысалгазын транспорт херек-селдерин бүрүткөдип, күрүнениң техниктиг-көрүлдизин организастап база эрттирип-турар үеде камгаладылганының талазы-биле-Россия Федерациязының хоойлужудул-галында доктаадып тургускан хүлээл-гелерни транспорт ээлериниң күүседип-турарын болгаш транспорт херекселдерин-ажыл-лап турар үеде оларның техниктиг-байдалына хайгаарал талазы-биле өске-даа-бүрүн эргелерин боттандырырга;

тракторларның, боду чоруур орук-тудуг-болгаш өске-даа машиналарның (Чепсектиг-күштерниң болгаш Россия Федерациязының-өске-даа шериглериниң машиналарын, а-ол ышкаш Россияның Күргөрттеххайгааралы-ның болгаш Россияның Кол энергия хайга-аралының контролонда машиналардан-аңгыда) (моон соңгаар-боду чоруур-машиналар дээр) болгаш кижилерниң амы-тынынга болгаш кадыкшылынга, эт-хөрең-гиге айыыл чок чорукту, долгандыр турар-хүлээлге камгалалды хандырып турар-нормативтериниң талазы-биле оларның-кожугларының байдалын;

агроулетпүр комплекзинге кижилерниң

амы-тынынга болгаш кадыкшылынга айыыл-чок чорукту, эт-хөреңгиниң бүдүн-бүрүн чо-руунун, долгандыр турар хүлээлелдин кам-галалын (Россияның Күргөрттеххайгаа-ралының болгаш Россияның Кол энергия-хайгааралының контролонда кирип турар-чүүлдерден аңгыда) хандырып турар чүүл-дер талазы-биле машиналарның болгаш-дериг-херекселдерниң ажыл-лаалының-чурумун, а ол ышкаш стандарттар-биле, өске-даа нормативтиг документиленде болгаш-документацияларда айыттыг чурумнары-сагып турарын;

хайгааралында турар машиналарның-болгаш дериг-херекселдерниң техниктиг-ажыл-лаалының талазы-биле ажилдарның-болгаш ачы-дузаның сертификациязын-организастаарының болгаш чорударының-доктааттыг чурумун агроулетпүр-комплексинде сагып турарын;

хайгааралында турар машиналарның-болгаш дериг-херекселдерниң ыяап-ла-сертификацияның негелделеринге дүгжүрүн-болгаш белеткелчинин болгаш (азы) чедирикчинин харысалгалыг үезинде-чогуур сертификаттын барын;

Россия Федерациязының Чазаның-доктаадып тургускан чурумун езугаар боду-чоруур машиналарның болгаш оларның-кожугларының чурунениң техниктиг көрүл-дезин организастаар болгаш эрттирер.

10. Тыва Республиканың күрүнениң-чуртталга инспекциязының албаны Тыва-Республиканың девискээринге регионнун-күрүне контролон күрүнениң чуртталга-хайгааралының талазы-биле чорудар.

11. Тыва Республиканың өөредилге-талазы-биле контроль болгаш хайгаарал-албаны Тыва Республиканың девискээринге-регионнун күрүне контролон (хайгааралын)-ажыл-чорудулганың дараазында чүүл-деринге чорудар:

1) күрүнениң федералдыг өөредилге-стандарттарына азы Тыва Республиканың-девискээринде турар өөредилге албан-черлеринге федералдыг күрүне негел-делеринге дүүштүр, оларның ажыл-лап турары-өөредилгениң бүгү программаларының-аайы-биле (күрүне эрге-чагырганының-федералдыг органның өөредилгениң-шынарын контрольдарап боттандырап-талазы-биле бүрүн эргелеринден аңгыда)-өөредилгениң шынарынга, ооң иштинде-өөренип турарларның болгаш доозукчу-ларның белеткелиниң шынарынга;

2) өөредилге талазы-биле Россия-Федерациязының хоойлужудулгазын сагып-турарын;

Тыва Республиканың девискээринде-турар өөредилге албан черлериниң (өөре-дилге болгаш эртем талазы-биле контроль-болгаш хайгаарал хүлээлгелерин күүседип-турар федералдыг органның эргезинге-хамааржыр өөредилге албан черлеринден-аңгыда);

өөредилге талазы-биле эргелеп-башка-рылганы боттандырып турар тус чер бот-башкарылга органның;

3) хоойлу дүүштүр тыыскан негелде-бижиктерин күүсүлдезин.

12. Тыва Республиканың ветеринария-талазы-биле хайгаарал албаны Тыва-Республиканың девискээринге регионнун-күрүне контролон (хайгааралын) ажил-чорудулганың дараазында чүүлдеринге-чорудар:

ветеринария талазы-биле специалистер-ниң ажил-чорудулгазын;

ветеринария талазы-биле хоойлужудул-ганы юридиктиг болгаш тус-тус кижилерниң-күүседип турарын;

мал ажылының объектилеринге, мал ажы-лының продукциязын болгаш чиг эдин ола-ры сайгарар черинге белеткээр, шыгжаар, болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгелер-ге болгаш организацияларга ветеринария-хайгааралын;

ветеринария хемчеглерин эрттиреринге, ведомствозунда албан черлерин кылырынга, оран-саваны тударынга болгаш септээринге-тускайлаан акша-хөреңгини болгаш тускай-техниканы, дериг-херекселдерни чөп ажыл-лап турарын;

мал аразына хамчык айылын болдур-бас талазы-биле хемчеглерниң програм-маларын болгаш планнарын ажилдап кылы-рын, баш удур тодарадырын, ветеринар-санитар экспертизазын болгаш мал ажы-лының продуктуларының болгаш чиг эдиниң-сертификациязын эрттирерин;

хамчык тыылган болгаш ооң өөскээр-черлерин узуткаар талазы-биле ветеринария-хемчеглерин эрттирерин.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң эргим, хүндүлүг чаававыс **Вера Дамбаевна КУУЛАР** июнь 16-да 55 харлаан. Кайгамчык ол юбилейи-биле болгаш удавас болур Медицина ажылдакчызының хүнү-биле аңаа изиг байыры чедирип, чаававыска дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Төрүттүнген хүнүң келди.
Төрелдерин, эжиң-өөрүн,
Ажы-төлүң, кожоларың
Аал долдур чыылдывыс.
Бежен бештээн хүнүң-биле
Белек-селек өргүвүшаан,
Чедиишкиннер күзевүшаан,
Черге чедир мөгөйдивис!

Хүндүткел-биле,

Сукпакта төрелдери Ховалыгларның өг-бүлезинден.

СУБУРГАН
тудуунче чалалга

Чөөн-Хемчик кожууннун Чыргакы сумузуңга субурган тудуунун ачы-дуза марафону июнь 19-та болурун хүндүлүг чонувуска дыңнадып, оларны улуг хүндүткел-биле манадывыс.

Харылзажыр телефону:
8-923-540-45-71.

Чаңгыс чер-чурттуглары.

АУКЦИОН ЭРТТИРЕРИН ЧАРЛАП ТУР

Аукцион организацызы—Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди ыяш аймаан белеткээр, онза таварылгаларда Тыва Республиканың девискээринге күрүне болгаш муниципалдыг хереглелдерни хандыраары-биле сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы боттандыраар талазы-биле «Каа-Хем лесничествозу», «Тожу лесни-

чествозу» күрүне албан черлериниң арга-ыяш ажыл-агый регламенттеринде доктаадып тургускан арга-арыгны ажылдаарының параметрлеринге дүүштүр арга-арыг участоктарын арендааарының керээзин чарар эргени аас-биле садыглаашкын хевирлиг кылдыр садар талазы-биле №2-кр/10 аукцион эрттирерин чарлап тур.

А/ч №	Турар чери		Тусхайлан квартал-дың №	Ыяштын хемчээли (куб-биле)		Поро-дазы	Шөлү (га)	Аукцион един-н эге өртээ (руб)	Баш удур төлээр долаа (руб)
	Лесни-чество	Лесничество-нун участогу		Шупту	Оон иштинде тудуг ыяжы				
1.	Тожу	Тоора-Хем	17/18,20	939	-	Л	8,0	3080,0	308,0
2.	Тожу	Хам-Сыра	75/10,11	1239	-	Л	6,6	5689,46	569,0
3.	Каа-Хем	Бүрен-Хем	20/21	600	493	Л	6,0	40720,0	4072,0
4.		Түнү		2778	107	-	20,6	49489,46	49489,46

2. Аукцион болур чер болгаш хүн: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 3, 2010 чылдың июль 6-да, 10.00 шакта (тус черниң шагы-биле).

3. Аукционга киржириниң чагыын кирип эгелээр хүнү болгаш доостур хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 2010 чылдың июль 1-ге чедир ажыл хүннеринде болгаш ажыл шактарында.

4. Албан-езуунун сайтызы: аукцион дугайында документацияны Интернетте албан-езуунун сайтызы www.gov.tuva.ru деп адреске кириген.

5. Өртекти улгаттыраарының аразы (аукционнун базамы)—аукционга садып турар чүүлдүн эге өртээниң 5 хуузу.

Долаа төлевир болгаш ону төлээриниң дугайында медээлер: аукционга киржири-биле 2010 чылдың июль 1-ге чедир долаа акшаны төлевир поручениези-биле аукционга саткан чүүлдүн эге өр-

тээниң 10 хуу хемчээлдиг кылдыр аукцион организацынче шилчидер.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди.

ИНН 1701046164, КПП 170101001, Р/с 40302810800000000004 ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банка России г. Кызыл, БИК 049304001. «Телевирниң ады» деп черге «Арга-арыг аукционунга киржилге дээш долаа төлевир» деп айтыр.

6. Арга-арыг өзүмнерин садарының керээлерин чарар хуусаазы: арга-арыг өзүмнерин садарының керээзин аукцион протоколунга ат салган хүнден эгелеп он ажыл хүнүнүн дургузунда чарган турар ужурлуг.

7. Аукцион дугайында долу медээни болгаш киржикчилериниң документтерин, аукцион организацызындан ал болур силер. Тел. (8 39422) 6-19-18. Харылзажыр кижжи: Аюна Сергеевна Ондар.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарыңа аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира—
44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдиг квартира—
72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгасын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а,
телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактын соонда 5-89-31.
Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.
БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлиин берип турар.

ШАҢЧЫ-
АКСЫНДА

Тывага Европа дең-недиг турисчи комплексти Хемчик хемниң адаанда Шаңчы-Аксы деп черге тудар.

Ол кайгамчык чараш черлер Владимир Путинниң ачызында бүгү делегейде билдингир. Россияның Чазааның Даргазы чаңгыс эвес удаа маңаа дыштанып, балыктап кээп чораан.

Тываның премьери Шолбан Кара-оолдун айтышкыны-биле турисчи комплекстин тудуунче 2 млн. рубль акшаны аңгылаан болгаш бо чылдың төңчүзүңге чедир ону дооскан турар ужурлуг.

Бистиң корр.

БАЛЫК ӨСТҮРЕР ТУРИЗМ

Байлак Тывавыста хөй балыктыг хөлдөривис, херивис эмгежок, оларның чонувуска, чуртувуска ажы болуру чугаажок.

Шаанда Кара-Хөлдүн Сукпак бажында Ооруг-Хемге кадыргылар, пескарьлар хөй турган. Олар канчап 1958 чылдың кыжынында шупту кырлып калганын, бойдустун буруузу бе азы кижиниң бе? Ук айтырыг ам-даа ажык артпышаан. Ол болушкунун чылдагаанын тып, шенелде ажылдарны чүге чорутпазыл? Инфраструктураны сайзырадып тургаш, балык чок хөлдери болгаш хемнерни шинчилеп, балыктыг болдурза, орулга немежип, Тывавыстың экономиказын быжыктыраар бис.

Мынчага дээр сурагыг Кукур-Хөлдө, Сыралыг-Кежигде, Көп-Каыттын Оваа хөлдө чаңгыс-даа балык аймаа чок, чүгле черлик куштар турлаа бооп турар.

Тыва Республиканың Бойдус яамызының килдис начальниги В.А. Ткаченко-биле ужурашканым түннелинде, тайга хөлүңге балык өстүрер аргаларның чедир билдинмези-биле мени гидроэколог К.О. Ивановага баарын сүмеледи. Оон чугаазы-биле алырга, Тывада тускай ихтиолог специалистерни белеткевейн турар, балык өстүрер талазы-биле ажыл шуут чорбайн

турар деп болур.

Тывага балык өстүрер туруп болур бе? деп айтырыг Томскиниң күрүне университетиниң ихтиологтар кафедрасы эргелекчизи О.Г.Карманова Туризм ассоциациязының тизукчу даргазы О.Киров бис өстүрер туризмни өстүрер тур ону улам сайзырадып болур аргазы бар деп дорт хары бердилер.

Сукпак бажында Сыра-Кежиг, Оваа хөлдери бедиде даглар аразында болгаш э улуг хемчээлдиг, арыг суглугу-жан-даа соолбас, оларга хем хөл балыы тааржыр. Көзөгө жында ийи хөлдүн турар чери тик болгаш хөй үнүштерлиг, бамытаннарлыг, балык чеми че Шың иштинин ийи кожа хөлү рышпас, кыжын сайынга ч доңа бээр, чайын соглуп каар Ынчангаш «Тываның тос нези» конкурска бо айтырыгны гулап көөрүн база чонумну дыралга боттандыраарын ш көрээлинерем деп дилеп кыйгы тур мен!

Хертек ЛЕН

Сукпак суур.

«Энергострой» КХН-ге

дашчылар бригадазы дарый негеттиниг турар (телевири бедик). Тел. 5-90-03; 5-89-31; 8-923-268-90-73; 8-905-920-41-01 8-923-386-80-48.

ДЫҢНАДЫГЛАР

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунун чагыргазынче хамаат Айгуль Владимировна Куулардан хуу оран-саваның тудуун кылыры биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумуз Чогаалчылар кудумчузунда (адресиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 900 дөрбелчин метр чер участогун 1 чыл дургузунда аренда бээрин дилээн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээн парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган бижиме саналдарны Сүт-Хөл кожуунунун чагырга чери хүлээп алыр.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунун чагыргазынче хамаат Эдик Валерьевич Монгуштан хуу оран-саваның тудуун кылыры биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумуз, Чылба кудумчузунда (адресиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 90 дөрбелчин метр чер участогун 1 чыл дургузунда аренда бээрин дилээн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээн парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган бижиме саналдарны Сүт-Хөл кожуунунун чагырга чери хүлээп алыр.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң оглуус, дуңмавыс Сергей Бичекович СЕДЕННИ сөөрукче үдешкен болгаш кажыдалывысты бистиң-биле үлешкен Б. Кол суурнун чонунга, төрелдеривиске, Кызыл хоорайда, Баян-Кел чурттап чоруур кудаларывыска, дуңмаларывыска, чаңгысклассчыларга четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Авазы, акызы, угбазы, честе

Бистиң ынак дуңмавыс, Нарын сумузуңун чурттакчызы Светлана Доржуевна НАТПИТИ сөөлгү орукче үдежи, моральдыг бол материалдыг дузаны көргүскен дөргүл-төрелдеривиске, Самагалдай, Кызылдан, Эрзинден келген кудаларымга, дуңмаларымга, кожолары огулунуң, уруунуң чаңгысклассчыларыңа, чонувуска четтиргенивисти илергейледивис.

Угбазы, дуңма

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 14080. Чагыг 71. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 БОАО Банк «Тыва-Кредит» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 04930472

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаак Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 200 чылдың май 14-те эде бүрткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдар редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннар болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттар харыылаар.